

CAPITOLUL I

NATURA JURIDICĂ A COMUNITĂȚILOR. APLICAREA DREPTULUI COMUNITAR

1

CJCE, *Van Gend en Loos c. Nederlandse Administratie der Belastingen*, 1963, cauza 26/62

A. Rezumat

Cauza este generată de o trimitere preliminară efectuată de judecătorul național administrativ olandez, care judecă în materie fiscală, în baza art. 177 din Tratatul CEE, constând în două întrebări. Cu titlu general, judecătorul național îi solicită Curții să stabilească dacă art. 12 din Tratatul CEE are efect în dreptul intern, cu alte cuvinte, dacă resortisanții naționali pot invoca, pe baza acestui articol, drepturi individuale pe care instanțele naționale trebuie să le protejeze.

Van Gend en Loos este o societate comercială de drept olandez, care importă, din Germania, formaldehidă. După intrarea în vigoare a Tratatului CEE, autoritățile vamale olandeze stabilesc în sarcina societății taxe suplimentare față de cele datorate pentru aceleași operațiuni înainte de constituirea Comunităților. Resortisantul olandez pretinde să i se aplice direct art. 12 din Tratatul CEE, care stipulează că „în relațiile comerciale reciproce, Statele Membre se abțin să introducă între ele noi taxe vamale la import și la export sau taxe cu efect echivalent, precum și să le majoreze pe cele în vigoare”.

Judecătorul național ezită asupra aplicării directe, în măsura în care, în dreptul internațional public, ca regulă generală, dispozițiile tratatelor produc efecte numai în privința părților semnatare (cu excepția tratatelor auto-executorii, în care precizarea că sunt vizați și particularii acestor state este expresă).

În procedura preliminară, guvernul olandez și guvernul belgian contestă competența Curții, pentru motivul că întrebarea judecătorului

național „nu se referă la interpretarea, ci la aplicarea tratatului în contextul dreptului constituțional al Țărilor de Jos”. Totuși, Curtea constată că „nu i se solicită să se pronunțe asupra aplicării tratatului prin raportare la principiile dreptului intern olandez”, aspect despre care arată că rămâne în competența instanțelor naționale, ci, în conformitate cu art. 177 lit. (a) din Tratat, i se solicită „exclusiv să interpreteze domeniul de aplicare al art. 12 în cadrul dreptului comunitar și sub aspectul efectului său asupra particularilor”.

Pe fond, Curtea arată că, „pentru a stabili dacă prevederile unui tratat internațional au un astfel de efect, este necesar să se aibă în vedere spiritul, structura și textul acestor prevederi”. De asemenea, Curtea refuză să extindă domeniul de aplicare al art. 189 al Tratatului CEE, care prevede expres efectul direct al regulamentelor. În fapt, este modificat criteriul clasic al efectului direct (formal), și adoptat un criteriu material, care va fi dezvoltat în jurisprudența ulterioară a Curții (orice calificare formală ar avea dispoziția de drept comunitar analizată, efectul său direct va putea fi invocat dacă textul este clar, precis, complet și necondiționat, excluzând aprecierea discreționară a destinatarului obligației).

În opinia avocatului general al Curții, articolul menționat nu are un astfel de efect.

B. *Dictum*

„Comunitatea Economică Europeană constituie (1) o nouă ordine juridică de drept internațional, (2) în profitul căreia Statele Membre și-au limitat, deși numai în domenii restrânse, drepturile suverane, (3) și ai cărei subiecți sunt nu numai Statele Membre, ci și resortisanții acestora. (4) Dreptul comunitar, independent de legislația Statelor Membre (...), creează drepturi și obligații (...) care intră în patrimoniul juridic al particularilor (din Statele Membre), (5) nu numai atunci când în mod explicit tratatul stipulează acest lucru, dar și în considerarea obligațiilor bine definite pe care tratatul le impune particularilor, Statelor Membre și instituțiilor comunitare. (6) Tratatul institutiv trebuie interpretat în sensul că produc efecte imediate și că generează drepturi individuale pe care jurisdicțiile interne trebuie să le protejeze. (7) Împrejurarea că

Tratatul CEE le permite Comisiei și Statelor Membre să aducă în fața Curții un stat care nu și-a executat obligațiile nu îi lipsește pe particulari de dreptul de a invoca aceste obligații în fața judecătorului național”.

C. Comentariu

Dictum-ul este interpretat în sensul că stabilește:

1. natura juridică a dreptului comunitar de nouă ordine de drept internațional;

2. mecanismul prin care ordinea juridică de drept comunitar s-a format, respectiv cedarea unora dintre competențele prin care se exprimă suveranitatea statală;

3. calitatea particulară a subiecților dreptului comunitar, derivată din intenția originară a Statelor Membre, respectiv din monismul de principiu al construcției comunitare: astfel, sunt subiecți ai noii ordini juridice nu numai Statele Membre, ci și particularii, resortisanți ai acestora;

4. efectul direct, ca principiu de aplicare a dreptului comunitar, constând în capacitatea acestuia de a crea drepturi și obligații pentru particularii din Statele Membre;

5. necondiționarea efectului direct de criteriul destinatarului normei de drept comunitar; persoanele particulare pot deveni titulare de drepturi individuale și dacă nu sunt expres desemnate de o normă de drept comunitar; voința în acest sens a Statelor Membre este prezumată în tot câmpul de aplicare a tratatelor, nemaitrebuind stabilită în fiecare caz în parte;

6. efectul imediat al dreptului comunitar, nedefinit, ci doar stipulat;

7. consecințele jurisdicționale ale efectului direct: obligația jurisdicțiilor naționale de a-l asigura și necesitatea ca dreptul intern să le recunoască particularilor mecanisme jurisdicționale prin care aceștia să își invoce drepturile. Se stipulează explicit că judecătorul național este judecătorul de drept comun al dreptului comunitar.

Efectul direct presupune, în sens material, că dreptul comunitar creează drepturi în patrimoniul particularilor, independent de legislațiile naționale, iar, în sens procedural, că judecătorul național este competent să protejeze drepturile particularilor.

Potențial, dar condiționat de conținutul lor efectiv, dispozițiile din tratat (și regulamente) beneficiază de efect direct, atât vertical, cât și orizontal.

Invocabilitatea directă verticală a dispozițiilor tratatului este recunoscută independent de existența altor tipuri de acțiuni la CJCE împotriva Statelor Membre.

2

CJCE, *Flaminio Costa c. Enel*, 1964, cauza 6/64

A. Rezumat

Urmare intrării în vigoare, în Italia, a Legii nr. 1643 din 6 decembrie 1962 și a decretelor prezidențiale adoptate în executarea ei, având ca obiect naționalizarea sectorului energiei electrice, este înființată societatea ENEL (*Ente Nazionale Energia Elettrica*). Dl. Costa, fost acționar într-o societate desființată ca efect al naționalizării, refuză să plătească factura emisă de ENEL, motivând că legea amintită încalcă, în același timp, art. 102, 93, 53 și 37 din Tratatul CEE și Constituția italiană.

Judecătorul național de drept comun, *il giudice conciliatore* din Milano, ridică această problemă atât în fața Curții Constituționale italiene, cât și în fața Curții de Justiție a Comunităților Europene.

În mod previzibil, pronunțându-se în conformitate cu logica dualistă, judecătorul constituțional italian stabilește că transferul de competențe operat de Italia prin semnarea Tratatului CEE este constituțional, dar că trebuie, de asemenea, menținută regula clasică de interpretare potrivit căreia *lex posterior derogat priori*. Astfel, în conflictul dintre dispozițiile legii naționale din 1962 și Tratatul CEE, încorporat în sistemul italian de drept prin Legea nr. 1203 din 14 octombrie 1957, are prioritate legea națională. În esență, judecătorul constituțional consideră că, prin legea de ratificare, tratatul a fost încorporat în sistemul de drept național și intră în ierarhia normativă specifică acestuia, fără a se putea reține vreo diferență de natură juridică semnificativă.

În fața Curții de Justiție a Comunităților Europene, guvernul italian a susținut „inadmisibilitatea absolută” a cererii lui *giudice conciliatore* pe

motiv ca „instanța națională, obligată să aplice o lege internă, nu poate invoca art. 177”. Curtea apreciază, în această privință, că este imperativ ca instanța națională să aplice art. 177 din Tratatul CEE, fără a ține seama de vreo lege națională, ceea ce justifică, din partea sa, o întrebare adresată CJCE, privind interpretarea tratatului.

B. Dictum

„(1) Spre deosebire de tratatele internaționale obișnuite, Tratatul CEE a instituit o ordine juridică proprie, (2) integrată sistemului juridic al Statelor Membre (...) instituind o (3) comunitate cu o durată nelimitată, prevăzută cu atribuții proprii, cu personalitate, capacitate juridică, capacitate de reprezentare internațională și, mai precis, cu puteri reale născute dintr-o (4) limitare de competență sau dintr-un transfer al atribuțiilor statelor în favoarea Comunității, prin care acestea și-au limitat, chiar dacă în domenii restrânse, drepturile suverane, și (5) au creat astfel un corp de norme aplicabile resortisanților proprii și lor înseși.

(6) Transferul operat de state, din ordinea lor juridică internă în profitul ordinii juridice comunitare, a drepturilor și obligațiilor corespunzătoare dispozițiilor tratatului, antrenează o limitare definitivă a drepturilor suverane.

[Drept consecință, Curtea constată] (7) Imposibilitatea statelor de a face să prevaleze, împotriva unei ordini juridice pe care au acceptat-o pe bază de reciprocitate, o măsură unilaterală ulterioară (...) fără ca prin aceasta să repună în discuție însăși baza juridică a Comunității. (8) Provenit dintr-o sursă autonomă și dată fiind natura sa specifică originală, dreptului născut din tratat nu i se poate opune pe cale judiciară un text intern, oricare ar fi el, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul comunitar și fără să fie repusă în discuție însăși baza juridică a Comunității”.

C. Comentariu

Dictum-ul este interpretat în sensul că stabilește:

1. ordinea juridică de drept comunitar ca ordine juridică autonomă în raport cu cea de drept internațional public;

2. efectul imediat ca principiu de aplicare a dreptului comunitar (definit, de această dată), Curtea arătând expres că ordinea de drept

comunitar este o ordine juridică integrată în ordinea de drept a Statelor Membre;

3. caracteristicile esențiale ale Comunităților, care fundamentează cele două trăsături ce țin de esența dreptului comunitar și care îl poziționează în raport cu celelalte sisteme relevante: autonomia în raport cu dreptul internațional și integrarea în dreptul intern. Caracteristicile în discuție ale Comunităților sunt, în opinia Curții, durată nelimitată, atribuțiile proprii, personalitatea, capacitatea juridică, capacitatea de reprezentare internațională, puterile reale;

4. temeiul original al particularităților comunitare astfel descrise, care fundamentează efectele dreptului comunitar: cedarea unora dintre competențele prin care se exprimă suveranitatea statală;

5. efectul direct al dreptului comunitar, corelat cu particularitatea acestuia de a recunoaște ca subiecți persoanele particulare, enunțat în aceiași termeni ca în cazul practic anterior;

6. caracterul în principiu definitiv și irevocabil al transferului de competențe care fundamentează ordinea juridică comunitară;

7. recunoașterea celui de-al treilea principiu de aplicare a dreptului comunitar, constând în prevalența dreptului comunitar asupra dreptului național contrar;

8. afirmarea primatului dreptului comunitar asupra celui național ca o condiție ontologică a primului; prevalența dreptului comunitar ca o consecință a naturii sale specifice; prevalența întregului drept comunitar (născut din tratat) asupra dreptului național. Prevalența internă a dreptului comunitar se cuvine asigurată pe cale judiciară.

Primatul reprezintă o necesitate, în măsura în care dreptul comunitar instituie o ordine juridică proprie. Caracterul bivalent al expresiei „oricare ar fie el” traduce caracterul absolut al primatului. Pe de o parte, Curtea are în vedere nu doar regulamentele (al căror efect obligatoriu e prevăzut de art. 189 din Tratatul CEE), ci și tratatele (iar, ulterior, și alte izvoare de drept derivat cu caracter obligatoriu, precum și principiile generale de drept comunitar).

Pe de altă parte, primatul trebuie afirmat chiar (sau mai ales) în cazul Statelor Membre al căror sistem constituțional instituie un raport dualist cu dreptul internațional public clasic, din mai multe motive, menționate expres în decizia interpretativă a Curții: punerea în executare a

dreptului comunitar nu poate varia de la un stat la altul, în funcție de legile interne ulterioare, fără a pune în pericol realizarea scopurilor tratatului și nici nu poate da naștere unei discriminări interzise prin tratat; obligațiile asumate în temeiul tratatului nu ar fi necondiționate, ci doar eventuale, în cazul în care acestea ar putea fi repuse în discuție prin actele legislative ulterioare ale semnatarilor; atunci când statelor le este recunoscut dreptul de a acționa unilateral, acest fapt are ca temei o clauză specială precisă; în fine, cererile de derogare ale statelor sunt supuse procedurilor de autorizare, care ar fi lipsite de obiect în cazul în care statele ar avea posibilitatea de a se sustrage de la obligațiile lor prin intermediul unei simple legi.

3

CJCE, *Amministrazione delle Finanze dello Stato c. Simmenthal SpA*, 1976, cauza 35/76 și 1978, cauza 106/77

A. Rezumat

Un control al autorităților sanitar-veterinare din Italia stabilește, în sarcina societății Simmenthal, care importă carne de vită din Franța, obligația de a plăti o taxă. Simmenthal contestă taxa, iar judecătorul național trimite o cerere preliminară la Curtea de Justiție a Comunităților Europene, având ca obiect compatibilitatea acesteia cu Regulamentul nr. 805/68 din 27 iunie 1968. Urmare a Deciziei nr. 35/76 a CJCE, care se pronunță în sensul incompatibilității, judecătorul italian îi solicită autorității naționale restituirea taxei. Autoritatea națională refuză rambursarea.

În fapt, în conformitate cu jurisprudența relevantă a Curții Constituționale italiene din acea perioadă (Hotărârile 232/75 și 205/76, Ordonanța 206/76), pentru soluționarea unei incompatibilități între dreptul comunitar și o dispoziție legislativă națională, în plan intern, se impunea sesizarea Curții Constituționale înseși cu privire la problema neconstituționalității legii contestate, prin raportare la art. 11 din Constituția italiană.

În consecință, *il pretore di Susa* a adresat, în temeiul art. 177 din Tratatul CEE, două întrebări preliminare referitoare la principiul aplicabilității directe a izvoarelor dreptului comunitar, prevăzute de art. 189 din Tratatul CEE, pentru a determina consecințele acestui principiu în cazul unui conflict între o normă de drept comunitar și o dispoziție ulterioară a legislației naționale.

B. Dictum

„[Normele de drept comunitar direct aplicabile] reprezintă o sursă imediată de drepturi și de obligații pentru toți cei cărora li se adresează, indiferent dacă este vorba de Statele Membre sau de particularii care sunt părți în raporturi juridice reglementate de dreptul comunitar;

(1) [A]cest efect privește, de asemenea, orice instanță care, ca autoritate a unui Stat Membru, fiind sesizată în cadrul competenței sale, are ca misiune să protejeze drepturile conferite particularilor de dreptul comunitar;

(2) [Î]n temeiul principiului supremației dreptului comunitar, dispozițiile Tratatului și actele instituțiilor direct aplicabile au ca efect, în raporturile lor cu legislația națională a Statelor Membre, (3) prin simplul fapt al intrării lor în vigoare, nu numai de a determina inaplicabilitatea de drept a oricărei dispoziții contrare a legislației naționale existente, (4) ci și – în măsura în care aceste dispoziții și acte [comunitare] fac parte integrantă, cu rang superior normelor interne, din ordinea juridică aplicabilă pe teritoriul fiecărui Stat Membru – de a împiedica adoptarea valabilă a unor noi acte normative naționale, dacă acestea ar fi incompatibile cu normele comunitare [...];

(5) „Orice instanță națională, sesizată în cadrul competenței sale, are obligația de a aplica integral dreptul comunitar și de a proteja drepturile pe care acesta le conferă particularilor, prin neaplicarea oricărei dispoziții eventual contrare a legislației naționale, indiferent dacă aceasta este anterioară sau ulterioară normei comunitare;

(6) [P]rin urmare, ar fi incompatibilă cu cerințele inerente înseși naturii dreptului comunitar orice dispoziție dintr-o ordine juridică națională sau orice practică legislativă, administrativă sau judiciară, ce ar avea ca efect diminuarea eficienței dreptului comunitar prin faptul de a nega instanței competente să aplice acest drept prerogativa de a face, chiar în

momentul acestei aplicări, tot ceea ce este necesar pentru a înlătura dispozițiile legislative naționale care ar constitui eventual un obstacol în calea eficienței depline a normelor comunitare;

[Or], aceasta ar fi situația în cazul în care, în ipoteza unui conflict între o dispoziție de drept comunitar și o lege națională ulterioară, soluționarea acestui conflict ar fi rezervată unei autorități, alta decât instanța chemată să asigure aplicarea dreptului comunitar, investită cu o putere de apreciere proprie, chiar dacă obstacolul astfel provocat în calea eficienței depline a dreptului comunitar nu ar fi decât temporar [...]

(7) Instanța națională care trebuie să aplice, în cadrul competenței sale, dispozițiile de drept comunitar are obligația de a asigura efectul deplin al acestor norme, înlăturând, dacă este cazul, din oficiu, aplicarea oricărei dispoziții contrare a legislației naționale, chiar ulterioare, fără a fi necesar să solicite sau să aștepte înlăturarea prealabilă a acesteia pe cale legislativă sau prin orice alt procedeu constituțional”.

C. Comentariu

Dictum-ul este interpretat ca stabilind faptul că:

1. efectul direct al dreptului comunitar vizează și jurisdicțiile naționale;
2. efectul maxim al dreptului comunitar se constată atunci când normelor li se poate recunoaște atât primatul asupra dreptului național, cât și efectul direct;
3. prin simpla lor intrare în vigoare, normele de drept comunitar direct aplicabile conduc la inaplicabilitatea de drept a oricărei dispoziții contrare a legislației naționale existente;
4. prin simpla lor intrare în vigoare, normele de drept comunitar direct aplicabile împiedică formarea valabilă a unor noi acte normative naționale, incompatibile cu dreptul comunitar;
5. efectul direct al dreptului comunitar îi impune judecătorului național, dacă este necesar, din oficiu, să lase neaplicate dispozițiile contrare din dreptul intern;
6. practicile naționale legislative, administrative sau judiciare care l-ar împiedica, fie doar temporar, pe judecător să lase neaplicat dreptul

național care contravine dreptului comunitar sunt, ele însele, incompatibile cu acesta din urmă;

7. pentru a lăsa inaplicabil dreptul național care contravine dreptului comunitar, judecătorul național nu trebuie să solicite sau să aștepte înlăturarea prealabilă a acestuia nici pe cale legislativă, nici pe cale constituțională.

Judecătorul național este, prin tratat, judecătorul de drept comun al dreptului comunitar. Fără a aduce atingere principiului autonomiei procedurale a Statelor Membre, judecătorului național îi incumbă obligația ca, din oficiu, în caz de conflict cu dreptul comunitar, să lase fără efect dispozițiile naționale.

CAPITOLUL II

DREPTURI FUNDAMENTALE

4

CJCE, *Friedrich Stork & Cie c. High Authority of the European Coal and Steel Community*, 1959, cauza 1/58

A. Rezumat

Societatea Stork & Cie, de naționalitate germană, atacă o decizie europeană, emisă de Înalta Autoritate a CECO (Comisie), despre care consideră că modifică în mod ilegal condițiile de aprovizionare cu cărbune, cauzându-i, astfel, un prejudiciu. În recursul în anulare pe care îl introduce la Curtea de Justiție a Comunităților Europene, reclamantul invocă încălcarea, de către Înalta Autoritate a CECO, a drepturilor fundamentale, așa cum acestea erau consacrate la data respectivă în mai multe constituții ale Statelor Membre, inclusiv în legea fundamentală germană, limitând, astfel, inclusiv aplicarea Tratatului CECO. Argumentul principal susținut de reclamant este acela că, întrucât Statele Membre sunt obligate să respecte drepturile fundamentale, acestea grevează, de asemenea, competențele recunoscute instituțiilor Comunităților. În fapt, competențele acestora din urmă sunt subordonate drepturilor fundamentale din sistemele naționale, Statele Membre neputând, prin cedarea de competență, să creeze o organizație internațională cu competențe mai extinse decât cele cedate (teoria ipotecii). Societatea Stork & Cie invocă, mai precis, încălcarea în speță, prin actul Înaltei Autorități, a art. 2-12 din textul fundamental național, care le conferă cetățenilor germani dreptul de a-și dezvolta în mod liber personalitatea și de a-și exercita fără restricții activitatea profesională.

B. *Dictum*

„(1) În baza art. 8 din Tratat, Înalta Autoritate [Comisia] nu este chemată decât să aplice dreptul Comunității [CECO];